

Amos van Gelderen
Ron Oostdam

Weinig oplossingen voor grote problemen

In een onderzoek van het SCO-Kohnstamm Instituut is de positie doorgelicht van het onderwijs in het Nederlands en de vreemde talen in het mbo. De resultaten liegen er niet om! Bij een deel van de opleidingen ontbreken eindtermen voor de talen. Er is een groot gebrek aan les- en toetsmateriaal voor beroepsgericht taalonderwijs. De beschikbare tijd voor taalonderwijs is vaak uiterst gering. En op diverse scholen zijn door bezuinigingen al verschillende taalvakken geschrapt van het rooster. Dit in schril contrast met het grote belang dat het bedrijfsleven hecht aan een goede beheersing van het Nederlands en de moderne vreemde talen.

Vanaf september 1993 geldt voor de vier sectoren van het mbo (Economie, Techniek, Dienstverlening en gezondheidszorg en Landbouw) de zogenaamde SVM-wet (Sectorvorming en Vernieuwing van het Middelbaar beroepsonderwijs). Met deze wet zijn voor alle opleidingsrichtingen beroepsspecifieke eindtermen ingevoerd. Vooral voor het onderwijs Nederlands en de moderne vreemde talen betekende dit een grote verandering. Bijgevolg moest het taalonderwijs niet meer op grammaticale kennis en schoolse vaardigheden worden gericht, maar op spreekvaardigheid en het taalgebruik in het toekomstige beroepsveld. Hier komt bij, dat de invoering van de SVM-wet gepaard ging met grote organisatorische veranderingen en bezuinigingen in de mbo-sectoren. Scholen moesten fuseren, het onderwijs werd gemoduleerd, de centrale examens afgeschaft en het aantal roosteruren voor veel taaldocenten verminderd.

Opzet van het onderzoek

Teneinde meer zicht te krijgen op de gevolgen van de SVM-wet hebben het sectiebestuur Nederlands van Levende Talen (SBN/VLLT), de Vereniging voor Onderwijs van het Nederlands (VON) en de Taakgroep Nationaal Actieprogramma Moderne Vreemde Talen (NAP-mvt) gevraagd om onderzoek naar de positie van het talenonderwijs in het vernieuwde mbo.¹ Er waren twee vraagstellingen:

1. Welke problemen doen zich voor bij het talenonderwijs in de vier sectoren van het mbo in verband met de veranderingen die onder andere teweeg zijn gebracht door de SVM-wet?
2. Zijn er voorbeelden van geslaagde pogingen van docenten om gevonden problemen in de praktijk op te lossen?

Het onderzoek beperkte zich tot het reguliere talenonderwijs op voltijd mbo-opleidingen. Allerlei deeltijdvarianten en het onderwijs voor Nederlands als tweede taal – dat meestal in een aparte sector 'oriënteren en schakelen' is ondergebracht – zijn buiten beschouwing gebleven.

In het onderzoek zijn de volgende onderdelen uitgevoerd:

1. Analyse van diverse documenten, waaronder de eindtermen per opleidingsrichting, en publicaties over de problematiek in het mbo;
2. Een grootschalig vragenlijstonderzoek;
3. Telefonische interviews met geselecteerde respondenten over veelbelovende oplossingen;
4. Een conferentie met vertegenwoordigers van organisaties die bij het talenonderwijs betrokken zijn;
5. Een beschrijving van concrete oplossingen.

De eindtermendocumenten

Voor 86 soorten opleidingen zijn per 1 augustus 1993 eindtermen vastgesteld (Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen 1993). Het betreft de eindtermen voor de sectoren Economie, Techniek en Dienstverlening en gezondheidszorg (dgo). Voor de sector landbouw waren al eerder nieuwe eindtermen ingevoerd. De analyse van de eindtermendocumenten werd bemoeilijkt doordat de documenten niet volgens eenzelfde systematiek zijn opgesteld. De terminologie en de mate van detail waarin de eindtermen geformuleerd zijn, verschilt sterk tussen de sectoren (en ook daarbinnen). Daarom is bij de analyse een globaal criterium gehanteerd: wèl of géén aparte aandacht voor het talenonderwijs.

Voor 60 opleidingen waren – hoe minimaal ook – eindtermen geformuleerd voor het talenonderwijs. Voor de overige 26 opleidingen waren geen aparte eindtermen opgenomen voor het talenonderwijs. Vijftien van de 56 opleidingen in de sector Techniek en elf van de veertien opleidingen in de sector Dgo hebben geen eindtermen op het gebied van het talenonderwijs.

Grote variatie en veel vaagheid

In de eindtermendocumenten is een grote variatie in de aandacht voor taalvaardigheden. Voor bijvoorbeeld de lange opleiding Commerciële Dienstverlening uit de sector economie maakt algemene talenkennis (spreek-, luister-, schrijf- en leesvaardigheden in het Nederlands en in een vreemde taal) naast algemene praktische beroepsvorming, algemene economische beroepsvorming en persoonlijke en maatschappelijke beroepsvorming, een belangrijk deel uit van het basiscertificaat. Deze opzet geldt voor de hele afdeling Administratie uit de sector economie. Bij veel andere opleidingen zijn eindtermen voor het talenonderwijs – soms heel minimaal – in beroepsspecifieke certificaten ondergebracht. Zo wordt bijvoorbeeld in de afdeling Horeca gerept over communicatieve en sociale vaardigheden als onderdeel van certificaten voor bijvoorbeeld Restauranttechniek en Personeelsmanagement. De lange opleiding voor 'Manager Horeca Onderneming' stelt alleen eisen aan de taalvaardigheid in het Nederlands en een vreemde taal op de volgende punten: hoofdzaken uit gesproken en geschreven mededelingen onderscheiden, buitenlandse gasten op correcte wijze te woord kunnen staan, ongewenst gedrag van buitenlandse gasten corrigeren en op vaardige wijze vergaderingen voorbereiden, leiden en afwerken. Bij de korte opleiding 'Basiskok' wordt niet meer geëist dan de telefoon opnemen volgens bedrijfsvoorschriften en hoofdzaken uit gesproken en geschreven mededelingen in het Nederlands onderscheiden.

In het algemeen geldt dat de eisen aan de taalvaardigheid in vage termen zijn gegoten en bovendien van opleiding tot opleiding verschillen. Wat is bijvoorbeeld nodig om gasten 'correct' te woord te staan? Aan welke eisen moet het taalgebruik dan voldoen? Ook is er veel interpretatievrijheid bij het bepalen van wat bedoeld wordt met het 'kunnen onderscheiden van hoofdzaken uit teksten'. Tevens zou men willen weten waarom bij de eindtermen voor de ene opleiding ingegaan wordt op verschillen tussen lees-, schrijf-, spreek- en luistervaardigheid in het Nederlands en de vreemde talen, terwijl bij andere opleidingen alle vaardigheden kortweg als 'communicatie' worden benoemd.

Geen bijdrage aan vernieuwing talenonderwijs

In Withagen (1993) wordt verslag gedaan van een inventarisatie van eindtermen voor de vreemde talen in eerdere versies van de hier bestudeerde eindtermendocumenten (Jozefzoon, Haarhuis, Koekebakker & Hulsing 1991). De auteur komt tot de conclusie dat de aandacht voor de vreemde talen in deze documenten gering is (afgezien van de hierboven al genoemde afdeling Administratie) en dat de manier waarop de eindtermen over de verschillende opleidingen verdeeld zijn, erg willekeurig is. De analyse uit het onderhavige onderzoek bevestigt deze conclusies. Ook het ontbreken van een systematisch beschrijvingskader voor de eisen die aan de taalvaardigheden gesteld worden in de verschillende mbo-opleidingen

is problematisch. Er wordt te gemakkelijk voorbij gegaan aan de moeilijkheden van een beroepsspecifieke formulering van eisen aan de taalvaardigheid. Soms zijn die eisen niet expliciet geformuleerd in eindtermen, soms zijn ze volkomen ondergeschikt gemaakt aan de beperkte beroepscontext en soms zijn ze juist tamelijk algemeen en beroepsafhankelijk geformuleerd. De eindtermen kunnen derhalve niet worden beschouwd als een bijdrage aan een theoretisch doordachte en praktisch haalbare vernieuwing van het talenonderwijs.

Het vragenlijstonderzoek

Er is een vragenlijstonderzoek uitgevoerd onder docenten Nederlands, Engels, Duits, Frans en Spaans in voltijds mbo-opleidingen. Gevraagd is naar de belangrijkste problemen en oplossingen voor een beroepsgerichte invulling van het taalonderwijs. De vragenlijst bevatte elf delen, onderverdeeld in 24 hoofdonderwerpen (zie figuur 1).

Bij elk van deze 24 hoofdonderwerpen zijn vragen gesteld betreffende:

1. het belang van het onderwerp (een vijfpuntschaal: zeer onbelangrijk – zeer belangrijk);
2. de aandacht die aan het onderwerp in de praktijk geschonken wordt (een vijfpuntschaal: zeer onvoldoende – ruim voldoende);
3. de mate waarin verandering is opgetreden naar aanleiding van de invoering van de SVM-wet en de nieuwe eindtermen (een vijfpuntschaal: sterke verslechtering/vermindering – sterke verbetering/vermeerdering);
4. de mate waarin het onderwerp als een probleem ervaren wordt (een driepuntschaal: groot probleem – in het geheel geen probleem);
5. concrete oplossingen voor het probleem uit de eigen onderwijspraktijk (open vraag).

Voor sommige onderwerpen is volstaan met slechts vier of drie vragen. Dat is bijvoorbeeld het geval bij onderwerpen waarvan het belang ontegenzeggelijk vaststaat (bijvoorbeeld de beschikbaarheid van afsluitende toetsen) en onderwerpen die zich niet goed lenen voor een vraag naar de hoeveelheid aandacht (bijvoorbeeld bruikbaarheid van modulebeschrijvingen).

Van de in totaal 1147 verstuurd vragenlijsten zijn er 525 (geheel of gedeeltelijk) ingevulde vragenlijsten terug ontvangen (zie tabel 1). Een aantal van 44 docenten stuurde de vragenlijst oningevuld terug met als argument dat ze er geen tijd voor hadden gehad. Dit betekent dat de respons uit de (bedoelde) steekproef ongeveer vijftig procent bedraagt en dat is in vergelijking tot ander onderzoek een tamelijk hoog percentage.

Veel problemen

Om na te gaan wat de grootste problemen zijn, is de probleemschaal doorslaggevend. De andere aspecten (belangrijkheid, aandacht en verandering) bespreken we wanneer deze van belang zijn als achtergrond van

<p>DEEL 1: POSITIE VAN HET VAK</p> <p>1. Contacturen voor het vak in de nieuwe situatie (leerja- ren 1 t/m 3)</p> <p>2. Volwaardigheid van de positie van het vak</p> <p>DEEL 2: DOELSTELLINGEN & MOGELIJKHEDEN VOOR REALISATIE</p> <p>3. Plaats voor vier hoofdonderdelen in het curriculum (beroepsspecifieke, alledaagse en deelvaardigheden, literatuur en kennis van land en volk); verdere onder- verdeling van het vak naar lees-, schrijf-, spreek- en luistervaardigheid (bij beroepsspecifieke en alledaagse taalvaardigheden), grammatica, zinsbouw, taalbeschou- wing, uitspraak, spelling, woordenschat, idioom (bij deelvaardigheden)</p> <p>DEEL 3: LESMATERIAAL & DIDACTISCHE WERKVORMEN</p> <p>4. Kwaliteit van het lesmateriaal</p> <p>5. Beschikbaarheid van lesmateriaal gericht op de beroepspraktijk van mbo-opleidingen</p> <p>6. Geschiktheid van gehanteerde didactische werkvormen</p> <p>DEEL 4: HETEROGENITEIT LEERLINGINSTROOM & DIFFE- RENTIATIE</p> <p>7. Verschillen in beheersingsniveau en extra (leer)hulp aan leerlingen</p> <p>8. Beschikbaarheid van lesmateriaal en toetsen voor gedif- ferentierde aanbieding en oefening van leerstof</p> <p>DEEL 5: PARTICIPATIE & MOTIVATIE VAN LEERLINGEN</p> <p>9. Motivatie en ruimte voor participatie van leerlingen in de les</p>	<p>DEEL 6: FACILITEITEN</p> <p>10. Mogelijkheden voor grondige oriëntatie en nascholing</p> <p>11. Kwaliteit van materiële voorzieningen</p> <p>DEEL 7: OVERLEG & SAMENWERKING</p> <p>12. Overleg binnen de taalsectie en met de directie</p> <p>13. Samenwerking met docenten voor de beroepsgerichte (niet-taal)vakken</p> <p>14. Informatie-uitwisseling en samenwerking met docenten voor andere talen</p> <p>DEEL 8: TOETSING & BEOORDELING</p> <p>15. Beschikbaarheid van afsluitende toetsen</p> <p>16. Gebruik van tussentijdse beoordelingsmethoden om het leerproces te bewaken</p> <p>17. Vrijheid voor de scholen bij toetsing van het eindniveau</p> <p>DEEL 9: EINDTERMEN</p> <p>18. Duidelijkheid en uitgewerktheid van de nieuwe eindter- men</p> <p>19. Haalbaarheid van de nieuwe eindtermen</p> <p>20. Aandacht voor de belangrijkste doelstellingen van het vak in de eindtermen</p> <p>DEEL 10: MODULERING</p> <p>21. Organisatie van de leerstof in modules</p> <p>22. Bruikbaarheid van modulebeschrijvingen</p> <p>DEEL 11: DOORSTROMING</p> <p>23. Aansluiting op vervolgonderwijs en beroep</p> <p>24. Aansluiting op voorafgaand onderwijs</p>
---	---

figuur 1: Onderwerpen van de vragenlijst

	Nederlands	Engels	Duits	Frans	Spaans	geen gegevens	Totaal
economie	91	98	77	38	8		312
techniek	52	38	17				107
dgo	49	17	2				68
landbouw	12	12	7				31
geen gegevens							7
Totaal	204	165	103	38	8	7	525

tabel 1: De respons op de vragenlijst uitgesplitst naar de sectoren en talen waarvoor de vragenlijst is ingevuld

het probleem.

De antwoorden liegen er niet om. De hieronder genoemde onderwerpen zijn de toppers als het gaat om 'grote problemen':

- onvoldoende mogelijkheden om rekening te houden met verschillen in beheersingsniveau van leerlingen (60%);
- onvoldoende lesmateriaal en toetsen voor gedifferentieerde aanbieding en oefening van leerstof (50 % ziet dit als een groot probleem);
- ongeschiktheid van didactische werkvormen (47%);
- afwezigheid van toetsen voor afsluiting van modules (46%);
- geen mogelijkheid voor tussentijdse beoordeling

om het leerproces te bewaken (45%);

- (te weinig) contacturen voor het vak (43%) en de zwakke positie van het vak in de opleiding (42%).
- Bij het genoemde probleem van didactische werkvormen noemen opvallend veel docenten het ontbreken van mogelijkheden om taalgebruikssituaties uit het beroep te simuleren (68%) en de onmogelijkheid om klassen in te delen in niveaugroepen (59%). Bij vele onderdelen van de vragenlijst wordt vooral het oefenen van gespreksvaardigheid als probleem aangemerkt (zowel voor het beroep, als voor alledaagse communicatie, respectievelijk 63% en 61%). Opmerkelijk is dat in de rangorde van problemen er slechts kleine verschillen bestaan tussen docenten uit de vier sectoren van het mbo: economie, techniek, dienstverlening en gezondheidszorg (dgo), en

landbouw. Ook de verschillen tussen docenten Nederlands en moderne vreemde talen zijn over het algemeen klein. In grote lijnen is de rangorde van problemen voor deze twee groepen identiek en wijken de percentages docenten die iets als een groot probleem aanduiden weinig van elkaar af. De (on)mogelijkheid om rekening te houden met verschillen in beheersingsniveau van leerlingen (de topper van alle genoemde problemen), wordt bijvoorbeeld door 62% van de vreemdetalendocenten en 55% van de docenten Nederlands als een groot probleem aangeduid. Er zijn twee onderwerpen waar wel duidelijk verschillen optreden tussen Nederlands en de moderne vreemde talen. Het eerste is de zwakke positie van het vak: 49% van de vreemdetalendocenten geeft aan dit als een groot probleem te beschouwen, terwijl dit bij de docenten Nederlands 'slechts' 28% is. In relatie hiermee worden vooral de te grote klassen en het niet (meer) verplicht zijn van het vak genoemd. Het tweede onderwerp is het aantal contacturen voor het vak. Ook hier zijn er beduidend meer docenten vreemde talen (52%) dan docenten Nederlands (30%) die het kleine aantal contacturen als een groot probleem ervaren.

Meeste oplossingen verre van ideaal

De soorten oplossingen die docenten naar voren brachten in de vragenlijst kunnen als volgt worden samengevat:

- splitsen van klassen om aan heterogeniteit het hoofd te bieden;
- overleggen met docenten van beroepsgerichte vakken over integratie met taalonderwijs;
- overtuigen van de directie van het belang van taalonderwijs;
- aparte steunuren voor zwakke leerlingen (vooral bij grammatica en spelling);
- aanpassen of negeren van eindtermen;
- zelf maken en selecteren van lesmateriaal;
- diverse didactische aanpassingen (bijvoorbeeld: een vreemde taal als voertaal in de klas om mondelinge communicatie meer aandacht te geven, groepswerk, gebruik maken van telefoon- en talenpracticum, naspelen van taalgebruikssituaties uit de beroepspraktijk, 'open-leercentra', zelfstandig werken met computers);
- democratische besluitvorming en uitwisseling van ervaringen (netwerken van docenten);
- nascholing;
- zelf maken van toetsen en diverse noodoplossingen om toetstijd te winnen en organisatorische problemen te vermijden.

Interviews met 25 geselecteerde docenten uit de enquête waren erop gericht de oplossingen die op de scholen bedacht zijn meer gedetailleerd in kaart te brengen. Slechts een klein aantal van de bovenstaande oplossingen bleek echter voor nadere bestudering in aanmerking te komen. De meeste oplossingen zijn verre van ideaal, verkeren nog in een zeer pril stadium van ontwikkeling of zijn sterk schoolgebonden. Dit geldt vooral oplossingen op het gebied van vakkenintegratie, extra ondersteuning van zwakke leer-

lingen, leermiddelen, toetsen en didactische aanpassingen. Tijd en ruimte voor niet-klassikale werkvormen ontbreken vaak. Slechts enkele oplossingen blijken tamelijk bevredigend, zoals een goede relatie met de directie, een open overlegklimaat met collega's en het werken met telefoon- en talenpracticum. Enkelens hebben goede ervaringen met zelf-ontwikkelde leermiddelen (soms in een netwerk) en toetsen, ook al zijn deze nog in een experimenteel stadium van ontwikkeling. Veel docenten geven aan dat zij met het ontwikkelen van lesmateriaal slechts één week voorliggen op het programma.

Conferentie 'Talenonderwijs in het mbo'

Over de belangrijkste uitkomsten van de vragenlijst en de interviews is een conferentie gehouden met genodigden uit diverse geledingen: talendocenten in het mbo, vakverenigingen van docenten, Commissies Onderwijs Bedrijfsleven (COB's), onderwijssondersteunende instanties (Cito, SLO, LPC's), uitgevers, pers, politiek en belangenorganisaties.

Doel was in de eerste plaats ruchtbaarheid te geven aan de resultaten. Daarnaast moest de conferentie fungeren als een klankbord: hoe ernstig worden de problemen gevonden door diverse betrokkenen en in welke richting vindt men dat oplossingen gezocht moeten worden. Tenslotte moest de conferentie aanwijzingen opleveren van scholen waar geschikte oplossingen in praktijk worden gebracht.

De conferentie heeft haar doelstellingen voor een groot deel bereikt. Er is bekendheid gegeven aan de onderzoeksresultaten bij de diverse betrokkenen en in diverse bladen is aandacht besteed aan de conclusies van de conferentie. Ook heeft de conferentie haar klankbordfunctie goed vervuld. De reacties van de aanwezigen hebben mede vorm gegeven aan de interpretatie van de onderzoeksresultaten. Ook zijn richtingen aangegeven voor het zoeken naar oplossingen. Er is niet alleen gewezen op de taak van de docenten zelf (samenwerken, zelf vervaardigen van lesmateriaal en toetsen, nascholing), maar nadrukkelijk ook op de rol van schooldirecties, hogescholen, uitgevers, COB's, de Vereniging BVE en de overheid. Met name aan het adres van de overheid werd het verwijt gericht allerlei vernieuwingen in het mbo te eisen, maar niets te doen aan de noodzakelijke voorwaarden om deze vernieuwingen gestalte te geven, zoals het ontwikkelen van lesmateriaal en toetsen, het aanbieden van goede nascholing, het formuleren van goed-doordachte eindtermen en het bewaken van het niveau van het onderwijs (zie voor meer informatie: Van Gelderen & Oostdam 1995).

Nieuwe aanwijzingen voor concrete oplossingen leverde de conferentie echter niet op. In dit opzicht bevestigde de conferentie het beeld dat er nog weinig oplossingen voorhanden zijn. Veel zogenaamde oplossingen zijn niet meer dan noodoplossingen en/of ze functioneren in de praktijk nog lang niet bevredigend. Verreweg de meeste docenten hadden ten tijde van de conferentie nog geen twee jaar ervaring met het werken volgens de nieuwe eindtermen. Men was volledig in beslag genomen door de vereiste aanpassingen in het lopende (tweede) leerjaar en men verzag dat dit het volgende jaar opnieuw het

geval zou zijn voor de aanpassingen in het derde leerjaar. Bij de enquête hadden velen ook te kennen gegeven dat ze met dergelijke aanpassingen niet meer dan één of enkele weken vooruitliepen op het programma, zodat er noch voor bezinning, noch voor 'try-out' – laat staan revisie – tijd was (bijvoorbeeld bij toetsen of lesmaterialen die voor het eerste leerjaar ontwikkeld waren). Slechts enkelen (docenten die bij de interviews gezegd hadden over interessant materiaal te beschikken) spraken met enig enthousiasme over hun oplossingen. Het gaat vooral om docenten die al in een vroeger stadium een werkwijze hebben ontwikkeld die verenigbaar is met de eindtermen, of om docenten die van de schooldirectie extra ruimte krijgen om vernieuwingen door te voeren.

Concrete praktijkoplossingen

De interessantste oplossingen die in het onderzoek gevonden zijn – ook al zijn deze partieel en voorlopig – zijn de lesmaterialen en toetsen die door docenten op eigen initiatief ontwikkeld en beproefd zijn. Het gaat om lesmateriaal dat ook door andere docenten geadopteerd (en aangepast) kan worden en een concrete inhoudelijke invulling kan geven aan het idee van beroepsgericht talenonderwijs.

De in het onderzoek gevonden lesmaterialen (en bijbehorende toetsen) besteden aandacht aan de volgende belangrijke aspecten van beroepsgericht taalonderwijs:

1. Ze gaan in op taalgebruikssituaties die in diverse soorten beroepen regelmatig voorkomen (voeren van telefoongesprekken, maken van verslagen, vergaderen, gesprekken met klanten, zakelijke correspondentie, mondelinge presentaties);
2. Ze leggen nadruk op de communicatieve functie van taalgebruik en maken correctheidsnormen op het gebied van grammatica, spelling en uitspraak daaraan ondergeschikt;
3. Ze streven naar integratie van de te ontwikkelen vaardigheden in beroepsgerichte modulen.

Over het algemeen betreft het oplossingen voor enkele belangrijke problemen bij de verandering van de vakinhoud van het talenonderwijs in diverse richtingen van het mbo. Het gaat echter om oplossingen die lang niet voor alle problemen soelaas bieden en ook niet voor alle opleidingstypen even geschikt zijn. Ook moet benadrukt worden dat de beschreven materialen nog volop in ontwikkeling zijn en op diverse punten aanvulling en verbetering behoeven. Het betreft vier lespakketten: 1) modulen Nederlands voor de sector Landbouw, 2) module zakelijk telefoneren voor vreemde talen in de sector Economie, 3) module jeugdliteratuur voor Nederlands in de sector dgo, en 4) module Duits in de horeca. Voor een uitvoerige beschrijving zie Van Gelderen & Oostdam 1996. Naast de gevonden oplossingen zijn er de gepubliceerde praktijkbeschrijvingen van mbo-docenten. Het betreft beschrijvingen voor het onderwijs Nederlands in verschillende sectoren. Van Goch (1993) beschrijft het maken van een schoolwerkplan Nederlands voor het dgo. Danen (1993) beschrijft een op de nieuwe eindtermen aangepaste werkwijze in het mbo met

een voorbeeld over balietechniek/interactie. Teunissen (1993) geeft weer hoe er op haar school (meao) met modulering en certificaateenheden voor Nederlands wordt omgesprongen met een voorbeeld over onderwijs in mondelinge communicatie. De Hert (1993) geeft een beschrijving van de wijze waarop het sollicitatiegesprek wordt behandeld in een lessenreeks voor het technisch onderwijs in België. Vaske en Richter (1993) beschrijven een integratieproject tussen Nederlands en bedrijfsethiek voor het laboratoriumonderwijs. Vaske en Korte (1993) bespreken een methodiek voor beoordeling van spreekvaardigheid in het kmbo.

Voor de vreemde talen zijn er niet zulke uitgebreide praktijkbeschrijvingen gevonden als voor Nederlands. Wel zijn er voorbeelden en besprekingen van beroepsgericht lesmateriaal gepubliceerd in het blad 'Bedrijvige Talen' dat onder verantwoordelijkheid van het SLO-project 'Moderne vreemde talen in het mbo' wordt uitgegeven door Malmberg.

In grote lijnen bevestigen de door ons bestudeerde voorbeelden van concreet lesmateriaal de resultaten van de interviews: de verwezenlijking van een echt beroepsgericht talenonderwijs staat nog in de beginfase. Veel lesmateriaal, vooral het door uitgeverij gepubliceerde, heeft een hybride karakter. Enerzijds vindt men er de eerste sporen van beroepsgerichte modulen, zoals 'Verslag leggen', 'Telefoneren' en 'Vergaderen'. Anderzijds zijn grote delen van het materiaal vaak gewijd aan theorie over taal (bijvoorbeeld: het communicatiemodel van zender, boodschap en ontvanger) en aan traditionele deelvaardigheden als spelling en grammatica. Slechts in een klein aantal gevallen is er sprake van een consequentere keuze voor beroepsgerichte en praktische modulen voor taalonderwijs. Maar deze schaarse voorbeelden zijn nog onaf (ook naar eigen zeggen van de makers ervan) en kunnen onmogelijk het hele talenonderwijs dekken.

Binnen de bestaande netwerken voor Frans, Duits, Engels en Spaans wordt op dit moment gewerkt aan de ontwikkeling en uitwisseling van lesmateriaal. Wat de kwaliteit van dit materiaal is, valt niet te zeggen. De netwerken geven nog geen materiaal prijs buiten de eigen kring van mede-ontwikkelaars. Voorlopig zijn dit echter nog de enige platforms waarin de noodzakelijke coördinatie van individuele initiatieven van docenten plaatsvindt. Een meer professionele – en door de overheid gesteunde – organisatie van de vakinhoudelijke vernieuwing is nog niet te bekennen.

Conclusies en aanbevelingen

Voor het vinden van algemene oplossingen is de steun van de politiek onontbeerlijk. Veel van de geconstateerde problemen (gebrek aan aandacht voor de talen in de eindtermen, haperende vernieuwing van vakinhoud en leermateriaal, en verruiming van faciliteiten voor nascholing en voor de praktijk van het talenonderwijs) hebben als achtergrond dat in het onderwijsbeleid van de overheid het belang van goed talenonderwijs voor de beroepspraktijk niet gewaarborgd wordt. Daarmee wordt in principe de weg vrij gemaakt voor verschraving en zelfs voor wil-

lekeurige afschaffing van de taalvakken. Door het formuleren van eindtermen over te laten aan bedrijfstakgewijs samengestelde commissies (de zogenaamde Commissies Onderwijs Bedrijfsleven) en door een beslisstructuur die ongevoelig is voor signalen uit de onderwijspraktijk, raakt het algemenere aspect van taalonderwijs buiten het aandachtsveld van de beleidmakers. De overheid heeft als beleid dat scholen hun eigen problemen moeten oplossen en de directies stellen hun prioriteit niet bij het talenonderwijs.

Binnen de huidige marges van het beleid zijn docenten bij het zoeken naar oplossingen vooral aangewezen op de eigen creativiteit (en de medewerking van schooldirecties). Maar het ontbreekt docenten aan tijd en kennis om lesmateriaal en toetsen te ontwikkelen. En uitgevers staan zeker niet te dringen om daarin te investeren wanneer de markt klein is, zoals het geval is bij vele specifieke beroepsrichtingen in het mbo.

Hoe nu verder? Op grond van de resultaten van het onderzoek zijn in ieder geval de volgende aanbevelingen te geven om het talenonderwijs in het mbo een betere basis te geven.

- Bij de vernieuwing van de eindtermen voor het talenonderwijs moet gebruik gemaakt worden

van een algemeen toepasbare systematiek, waarin de eisen qua taalvaardigheid voor alle soorten opleidingen in het mbo kunnen worden ondergebracht. Een dergelijke systematisering zal de betekenis van de eindtermen voor de praktijk van het talenonderwijs aanzienlijk verhelderen en een positieve invloed hebben op diverse belangrijke probleemgebieden, zoals de kwaliteit van leermiddelen, de ontwikkeling van toetsen en de kwaliteit van de nascholing. Een eerste stap in deze richting is gezet binnen het SLO-project 'Moderne vreemde talen in het mbo'. Hierin is een voorstel ontwikkeld voor nieuwe eindtermen voor de vreemde talen in de nieuwe kwalificatiestructuur: op een systematische manier zijn (naast sector-specifieke) gemeenschappelijke eindtermen voor de sectoren economie, techniek en dgo opgesteld (Van Kleunen 1995).

- In aansluiting op de systematisering van de eindtermen moeten eindniveaus van taalvaardigheid worden gedefinieerd die geldig zijn voor alle verschillende opleidingstypen in het mbo. Deze taalvaardigheidsniveaus moeten de basis vormen voor afsluitende toetsen die het mogelijk maken de bereikte niveaus over scholen heen te vergelijken (externe legitimering van toetsen). Het gevaar van kwaliteitsverlaging (om het numeriek rende-

**Leermiddelen
manifestatie**
25 september 1996

Nederlands als tweede taal
Onderwijs in allochtone
levende talen
Intercultureel onderwijs

Voor basis- en
voortgezet onderwijs

Aristo Zalen Amsterdam
Teleportboulevard 100
(één minuut lopen vanaf
NS-station Amsterdam-
Sloterdijk)

Van 10.00 tot 16.30 uur

Toegang gratis

KPC
Secr. Leermiddelenplatform
Postbus 482
5201 AL 's-Hertogenbosch
Tel. (073) 624 72 47

ment van het onderwijs te vergroten), kan hiermee bestreden worden.

- In het traject van herziening van eindtermen moet – aanzienlijk meer dan nu het geval is – in de Commissies Onderwijs Bedrijfsleven ruimte worden gemaakt voor overleg met en advies van inhoudelijk deskundigen die een grondige kennis hebben van de praktijk van het talenonderwijs in het mbo.
- De overheid moet een investering doen om de gewenste beroepsgerichte vernieuwing van het talenonderwijs inhoudelijk te ondersteunen. De belangrijkste aandachtspunten zijn het formuleren van duidelijke richtlijnen voor deze vernieuwing (zowel in inhoudelijke als in didactische zin), het verbeteren van de faciliteiten voor professionalisering en (na)scholing van talendocenten, het stimuleren van (reeds bestaande) netwerken van docenten en het stimuleren van de ontwikkeling van concreet lesmateriaal dat als voorbeeld kan dienen voor de gewenste vakvernieuwing.
- Er zal onderzoek gedaan moeten worden naar de belangrijkste voorwaarden voor de realisatie van beroepsgerichte vormen van taalonderwijs. Hierbij zullen de mogelijkheden voor simulaties van taalgebruikssituaties (in de school) op hun merites onderzocht moeten worden, maar ook meer realistische vormen, waarbij leerlingen nauwe-

lijks afzonderlijk taalonderwijs krijgen, maar direct deelnemen aan taalgebruikssituaties in bedrijven en organisaties. Op enkele scholen is ervaring opgedaan met een dergelijke aanpak. Het is de moeite waard nauwkeuriger informatie te krijgen over de haalbaarheid, de tijdsinvestering, de benodigde voorbereiding en de leereffecten van de verschillende soorten aanpakken.

- De heterogeniteit van de leerlinginstroom is in dit onderzoek naar voren gekomen als een van de ernstigste problemen voor de geënquêteerde talendocenten. Dit probleem zal vooral op schoolniveau opgelost moeten worden (voor suggesties zie Van Gelderen & Oostdam 1995). Prioriteit zal gegeven moeten worden aan een gezamenlijke visie van vaksecties en directie. Voor onderwijsopmaat is het nodig aandacht te besteden aan de ontwikkeling van didactische werkvormen voor heterogene klassen en individuele leerroutes voor bepaalde onderdelen van het taalonderwijs (bijvoorbeeld voor het bijspijkeren van Nederlandse woordenschat, leesvaardigheid en spelvaardigheid bij sommige allochtone leerlingen). Ook de ontwikkeling van diagnostische instrumenten om te bepalen waar extra ondersteuning nodig is, vereist bijzondere aandacht. Op dit gebied is samenwerking tussen scholen onderling en onderwijsondersteunende organisaties geboden (bijvoorbeeld Cito en SLO).

Noot

Het onderzoek is uitgevoerd door de onderzoeksgroep Taalonderwijs van het SCO-Kohnstamm Instituut van de Universiteit van Amsterdam met subsidie van het Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs (SVO). Het eindrapport 'Talenonderwijs in het vernieuwde mbo; inventarisatie van problemen en praktijkoplossingen' (Van Gelderen & Oostdam 1996) en het verslag van de conferentie 'Talenonderwijs in het mbo' (Van Gelderen & Oostdam 1995) zijn te bestellen bij het SCO-Kohnstamm Instituut, tel. 020-5251357.

Literatuur

- Danen, S., Toeristisch gekleurd Nederlands, in: *Moer 5/6* (1993), 202-207.
- De Hert, W., Taalvaardigheid tijdens het sollicitatiegesprek, in: *Moer 5/6* (1993), 212-219.
- Jozefzoon, E., J. Haarhuis, L. Koekebakker & E. Hulsing, *Certificaten: Certificateenheden en eindtermen voor de opleiding tot... [diverse opleidingen]*, Enschede: SLO, 1991.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *Algemene toelichting, Eindtermencatalogus mbo*, Zoetermeer: O&W, 1993.
- Van Gelderen, A., & R. Oostdam (red.), *Verslag van de conferentie talenonderwijs in het mbo*, Amsterdam: SCO-Kohnstamm Insti-

tuut, 1995.

- Van Gelderen, A., & R. Oostdam, *Talenonderwijs in het vernieuwde mbo, Inventarisatie van problemen en praktijkoplossingen*, Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut, 1996.
- Van Goch, M., Moedertaal tussen theorie en praktijk. Over het werken aan een schoolwerkplan Nederlands in het mdgo, in: *Moer 5/6* (1993), 196-201.
- Van Kleunen, E. (red.), *Talen zijn beroepsvakken. Een voorstel voor eindtermen voor de moderne vreemde talen in de nieuwe kwalificatiestructuur beroepsopleidingen*, Enschede: SLO, 1995.
- Teunissen, A., Eindtermen administratie; modulering in de praktijk, in: *Moer 5/6* (1993), 207-211.
- Vaske, B. & R. Richter, Nederlands en maatschappelijke oriëntatie; een integratieproject bedrijfsethiek, in: *Moer 5/6* (1993), 220-233.
- Vaske, B., & H. Korte, Handvatten voor beoordeling en toetsing in het kort-mbo. Een bespreking, in: *Moer 5/6* (1993), 240-249.
- Withagen, V., *Weinig aandacht voor moderne vreemde talen in mbo-eindtermen. Beroepsopleidingsprofielen gescreend*, Nijmegen: ITS/NAP-mvt, 1993.

Amos van Gelderen

Geboren 1953. Studeerde Psychologie aan de Universiteit van Amsterdam. Is sinds 1985 werkzaam bij de onderzoeksgroep Taalonderwijs van het SCO-Kohnstamm Instituut van de

Universiteit van Amsterdam.
Adres: SCO-Kohnstamm Instituut, Wibautstraat 4, 1091 GM Amsterdam.

Ron Oostdam

Geboren 1958. Studeerde Nederlands en Taalbeheersing aan de Universiteiten van Leiden en Amsterdam. Is sinds 1984 wetenschappelijk project-leider bij de onderzoeksgroep

Taalonderwijs van het SCO-Kohnstamm Instituut van de Universiteit van Amsterdam.
Adres: SCO-Kohnstamm Instituut, Wibautstraat 4, 1091 GM Amsterdam.